

LA FARGA DE VILANNA. NOVES APORTACIONS PER AL SEU ESTUDI

ROSER COMAS ANGELET I
JOSEP SÀNCHEZ VICENTS

Resum

S'exposa la informació continguda en els documents trobats, a l'arxiu Comarcal de la Cerdanya i a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sobre l'origen i l'establiment de la farga de Vilanna (Bescanó) i algunes altres fargues també properes a Girona (Trullars i les Encies). També es mostra el paper que tingueren la família Anglada de Llivia i fargaires de l'Espà (Berguedà) en la construcció de la farga de Vilanna.

Paraules clau

Farga, Vilanna, L'Espà, família Anglada.

Abstract

We present information found in documents from the Archive of Cerdanya and the Archive of the Crown of Aragon on the establishment of the Vilanna forge (Bescanó), as well as several other forges that were near Girona (Trullars and les Encies). We also describe the role of the Anglada family of Llivia and the forge workers of l'Espà (Berguedà) in building the Vilanna forge.

Key words

Forge, Vilanna, L'Espà, Anglada family.

INTRODUCCIÓ

Durant el segle XVIII hi va haver una estreta relació entre dues petites poblacions molt allunyades l'una de l'altra: L'Espà, actualment del municipi de Saldes, a l'Alt Berguedà, i Vilanna, actualment del municipi de Bescanó, al Gironès. El fet que les va unir va ser l'existència de dues fargues, una a l'Espà i l'altra a Vilanna, propietat de la mateixa família: els Anglada.

L'ELABORACIÓ DEL FERRO

No ens entretindrem en explicar què és una farga i el seu funcionament. Només en farem una breu referència per facilitar la comprensió del text.

Quan parlem de fàbrica o farga estem parlant d'una edificació equipada amb tot allò necessari per a l'elaboració de ferro a partir de mineral o mena adequada. En una farga era imprescindible l'existència d'un forn, i de gran quantitat de carbó de llenya, per reduir aquest mineral.

Calia també un curs d'aigua que, amb la seva força, facilités la introducció dins del forn (per mitjà de manxes o trompes) de l'aire necessari que permetés la reducció. La força de l'aigua s'utilitzava també per fer moure el mall que colpejava la massa porosa de ferro, obtinguda en el forn, per compactar-la. Una farga podia tenir com a complement un martinet o mall més petit que servia per estirar el ferro, i que també es feia anar amb força hidràulica.

La importància i valor del ferro no van passar desapercebuts a les capes dominants de la societat, que al llarg de la història van intentar tenir-ne un cert control i obtenir-ne beneficis. Aquestes posseïen sovint el domini senyorial, per antics privilegis o per concessió reial, d'alguns dels elements indispensables per fer funcionar una farga (bosc, drets sobre l'ús de l'aigua o jaciments de mineral).

Per construir una farga calia obtenir prèviament llicència d'establiment, concedida pel senyor del lloc o pel rei, tant per utilitzar l'aigua com per explotar jaciments minerals. El bosc, per obtenir-ne fusta o fer carbó, es podia adquirir per compra o cessió de particulars o universitats.

Als segles XVII i XVIII al costat de la noblesa que va estar darrere del funcionament de moltes fargues hi trobem d'altres personatges enriquits que demanaren llicències d'establiment i varen ser arrendataris d'aquests dominis senyorials a canvi d'un cens anual. Aquests invertiren el capital necessari per edificar i proveir la farga a fi d'obtenir-ne uns beneficis gràcies al treball d'uns tercers que hi aportaren la tècnica i la feina a canvi d'un salari.

La família Anglada de Llivia n'és un bon exemple; en el si d'aquesta família hi trobem alguns d'aquests personatges que invertiren, arriscant part del seu capital, en la construcció de fargues. Aquesta família és la gran protagonista de la relació entre les fargues de Vilanna i de L'Espà.

ELS ANGLADA: ACORDS I DESACORDS

Hem pogut seguir la família Anglada al llarg de molts anys, a través d'algunes generacions. Hem vist com alguns dels seus membres deixaven de ser pagesos, moliners o paraires per convertir-se en terratinents, homes de

negocis o, després de cursar estudis universitaris, esdevenir doctors. Alguns d'ells, ja al segle XVII, ocuparen càrrecs de responsabilitat dins del govern municipal de la Vila de Llívia. Pere Anglada (1685-1777) disposà de fortuna suficient per pagar els estudis del seu segon fill Esteve que esdevingué doctor en lleis i residí principalment a Barcelona. El fill gran, Rafael, com a hereu, es quedà a Llívia.

L'any 1763 Esteve, en aquell moment habitant a Barcelona, decidí sol·licitar llicència per edificar una farga al terme de l'Espà. El mateix any creà una companyia per a la seva explotació amb el seu pare i el seu germà Rafael com a socis.

Tots tres ja havien portat conjuntament diversos negocis. Sabem que van tenir arrendades la farga de Bellver i la de Talltorta (totes dues a la Cerdanya) durant algun temps i que van compartir d'altres afers relacionats amb el ferro.

Poc temps després de creada la companyia per a l'explotació de la farga de l'Espà, sorgiren desconfiances i disputes entre ells. No sabem què va passar ni si el problema s'inicià per qüestions purament econòmiques, que és el més probable, però sabem que el conflicte va ser important, perquè acabà en plet a la Reial Audiència.

El 18 de desembre de 1767 signaren una acta de concòrdia. Per aquesta concòrdia el dret de fer treballar la farga de l'Espà quedà dividit, entre els germans, en dues parts iguals. Esteve es reservà el dret de fer-la treballar durant sis mesos cada any i es quedà també amb l'hostal. Rafael (i el pare) podria utilitzar la farga durant els sis mesos restants de cada any, i mentre hi treballés podria disposar d'algunes habitacions per residir-hi i per a altres usos.

Moltes fargues, per qüestions pràctiques, tenien hostal. Hem cregut oportú exposar la part de la concòrdia que hi fa referència perquè aporta informació sobre el funcionament i costums en general d'aquest tipus d'establiments.

Rafael, durant el temps que li correspongués fer anar la farga, obligaria els seus treballadors a prendre els comestibles de l'hostal, com era costum en les altres fargues, i a la persona que Esteve hagués designat per vendre-les, amb la condició que no vengués els comestibles més cars del que es venien a l'hostal, gavella¹, taverna o forn de Bagà.

¹ La "gavella" seria el mot equivalent a magatzem o botiga on es venien productes com sal, oli, sabó, bacallà sec i remullat, tabac... Segons el diccionari Alcover-Moll: "Botiga de queviures barrejada d'hostal, on també es serveixen beure i viandes cuites".

La persona designada per vendre els comestibles hauria d'acceptar, en paga pel que haurien pres a l'hostal els fargaires i estiradors, ferro estirat en el martinet a raó de 50 rals d'ardits² el quintar, cada 15 dies o cada mes quan passessin comptes³.

DECLARACIONS DE MIQUEL MASFARNER, FACTOR DE LA FARGA DE L'ESPÀ, SOBRE LA FARGA DE VILANNA

Hem vist que, després de la concòrdia, la farga de l'Espà seguia en mans dels Anglada. Més endavant exposarem l'origen i el motiu de la relació d'aquesta família amb Vilanna.

L'any 1769, Miquel Masfarnet, que havia estat factor o administrador de la farga de l'Espà, signà un document davant notari, en què donà compte de les 679 lliures i 5 sous que li havia lliurat Esteve per pagar els viatges que havien fet ell, els traginers i fargaires, les vegades que anaren a la farga de Vilanna⁴.

La primera fou el dia 1 de gener de 1765, quan Pere Verdier i Joan Andoca (mestre fuster gironí) sol·licitaren que fargaires de l'Espà anessin a Vilanna (corregiment de Girona), amb la ferramenta i les eines necessàries per muntar el mall i altres parts de la farga que allà s'hi estava construint. Hi anaren Llorenç Brassés, maller, i el seu fill Pau. Hi treballaren durant divuit dies per: *"compondrer la boga los cercols y llapissons, corrons rañnetas posar la dema⁵ y fer lo foch ab sa farramenta necessaria"*. Llorenç cobrà pel seu treball 18 sous i 9 diners per dia, que multiplicats pels dies emprats sumaren un total de 16 lliures, 17 sous i 6 diners. Pau, que ajudà el seu pare durant els divuit dies, cobrà 13 lliures i 10 sous.

Al ferrer de Vilanna, pels sis dies que va col·laborar en l'elaboració de la ferramenta i per les sis càrregues de carbó que es gastaren per fer-la, li pagà 12 lliures.

Als fargaires i al ferrer de Gósol se'ls pagà 38 lliures, pel carbó i per la feina de fer, en la farga de l'Espà, tres vergelles, quatre tenalles i dues

² Ral d'ardits (o d'ardit): unitat de compte usada al Principat de Catalunya a partir del s XVII amb una equivalència de 24 diners. (Segons la Gran Enciclopèdia Catalana).

³ El salari dels fargaires era proporcional a la quantitat de ferro produït. Podien cobrar-lo en diners o bé en ferro elaborat a la farga.

⁴ ACCE (= Arxiu Comarcal de la Cerdanya), Notarials, Josep Tresserra Nadal, 1769, ff. 209-212.

⁵ "Boga, cercols, llapissons, corrons, rañnetas i dema": són parts del mall.

corbetes (tenalles que s'utilitzaven per escalfar, estirar i adreçar el ferro), les banquetes del foc, la “pria” i la “sari”⁶ del mall, la dema i el canó del “burro”, tot per a la farga de Vilanna.

Pels 23 quintars de ferro, a 5 lliures el quintar, que s'utilitzaren per fer la ferramenta, tant a l'Espà com a Vilanna, es pagaren 115 lliures.

Per les dietes dels vuit matxos i dels tres traginers que portaren la ferramenta de l'Espà a Vilanna a raó de 16 sous per dia, es pagaren 52 lliures i 4 sous.

Per la tovera “tuera d'aram” (tub que injecta aire al forn) es pagaren 19 lliures.

Als fargaires que tornaren a Vilanna per posar en funcionament la farga se'ls pagaren 37 lliures i 8 sous. Aquests tardaren sis dies entre anar i tornar, però a la farga s'hi van estar només un dia intentant solucionar un problema en la conducció de l'aigua, que els impedia posar-la en funcionament. Marxaren perquè el problema no estava al seu abast i requeria una intervenció estructural important: *“estigueren en dita farga de Vilanna sens haver pogut fer ninguna proba en ella, per no haver pogut fer anar la aigua en dita farga, ni ser possible lo ferli anar de molt temps, y atant de haver fet mes amunt la resclosa per pendrer la aigua del riu Ter, y enfundir molt mes la sequia, y axamplar lo rech altre tant del que era sen tornaren los dits fargaïres, sens fer res”*. Als fargaires se'ls pagà la quantitat que demanaren. Es va tenir en compte el que haurien guanyat si no haguessin deixat el seu treball habitual: *“pretengueren sels pagàs trenta y quatre lliuras vuyt sous per lo que podian guañar en la semmanada de sis dias pasaren en los camins, y de parar de treballar en la farga del Espar, y lo gasto del dia stigueren detinguts en dita farga que tot junt importa trenta set lliuras vuyt sous”*.

Per les despeses dels divuit dies entre viatge i estada que Masfarnet hagué de fer a Vilanna i pel sou dels fargaires, es pagaren 21 lliures i 12 sous: *“per divuyt dias que jo dit Miquel Masfarnet posi entre camins y estada, que fiu en dita farga de Vilanna, y per pagar als fargaïres, y fer lo demes fos necessari segons pericia de mon art de factor de fargas, gastí per mon gasto y lo de cavaladura de anada y vinguda vint y una lliura dotse sous”*.

Per pagar al mosso que el dia 10 de gener, per ordre d'Esteve Anglada, va anar a Campdevànol a buscar el mestre de cases Eudald Forment, perquè mirés com resoldre el problema de l'aigua de la farga de Vilanna,

⁶ “pria” i “sari”: dues parts suposadament del mall que no hem pogut identificar.

i pel salari dels sis dies que Forment estigué en camí i en la farga prenent mides i valorant què convindria fer-hi, en total es pagaren 13 lliures i 8 sous.

Per vint dies d'estada i les despeses del viatge que ell va fer el dia 29 de desembre, per ordre d'Esteve Anglada, junt amb dos traginers i vuit matxos a la farga de Vilanna per fer traginar carbons i mena i disposar-ho tot per a la arribada dels fargaires a fer novament proves i donar curs a la farga, va cobrar 30 lliures.

Als dos traginers de l'Espà (Josep Aymarich i Llorenç Porta) que es quedaren a Vilanna fins el dia 12 de febrer de 1766, en total 35 dies, transportant carbó i mena cap a la farga, se'ls pagà 168 lliures, a raó de 16 sous per dia i per cada matxo.

A Josep Aymarich, que el dia 7 de març tornà a Vilanna i s'hi estigué fins el dia 6 d'abril, per traginar més mena del mener dels Àngels proper de la "casa Andurà" i carbó de "Pi de Casafont" de Brunyola (la Selva), se li pagaren 72 lliures, també a raó de 16 sous per dia i per matxo.

Als dos fargaires de l'Espà, que el dia 18 de març de 1766 anaren per tercera vegada a Vilanna per fer de nou les proves i posar en funcionament la farga, se'ls pagà 68 lliures i 16 sous: "*per dos semmanadas, que lo cobra dels fargaïres de la farga del Espar estigueren en la farga de Vilanna fent probas y treballant en dita farga comprenentse lo temps posaren en lo cami se contaren las dos semmanadas perderen en la farga del Espar, y haurien guañat en ella treballant*".

A la persona de Vilanna que aquell mateix dia va anar a l'Espà a buscar els dos fargaires, se li pagà 1 lliura i 10 sous per a despeses del viatge de tornada.

Fins aquí la detallada relació que Miquel Masfarner donà sobre la destinació dels diners rebuts d'Esteve Anglada: "*Totas las quals partidas presas en una importan las demunt ditas siscentas setanta nou lliuras y sinch sous las que dit Miquel Masforner en qualitat de factor de dit mr Esteva Anglada ha invertit y gastat per compte en obs y augment de la farga de Vilanna*".

Vist aquest document que relata les anades i vingudes de fargaires d'una farga a l'altra entre 1765 i 1766, retrocedirem uns quants anys, per exposar les dades que hem trobat relatives a la farga de Vilanna, anteriors a la participació dels Anglada, perquè ens permetran tenir una visió més amplia i entenedora dels fets.

LA FARGA DE VILANNA, AL MUNICIPI DE BESCANÓ. ANTECEDENTS

En un document de la Batllia General de Catalunya, conservat a l'arxiu de la Corona d'Aragó⁷, consta que el dia 6 d'octubre de 1682 es concedí a Josep Golart, apotecari de Girona, llicència per buscar tot tipus de minerals, inclosos or i plata, dins la Batllia i Vegueria de Girona i dins la Batllia d'Amer. També hi consta que el dia 7 de gener de 1683 se li concedí un nou establiment per buscar-ne en el lloc i voltants de Sant Pere de Riu del castell de Montpalau, "*fins a una llegua y mitja llunÿ de dit lloch y parrochia per qualsevol part y costas*".

Golart va gastar molts diners sense obtenir l'èxit esperat, ja que les excavacions realitzades posaren al descobert només meners de ferro. Donades aquestes circumstàncies va presentar una instància a la Batllia General de Catalunya on exposà la situació i demanà permís per construir fargues que li permetessin l'aprofitament d'aquests meners. Argumentà que la construcció d'aquestes fargues reportaria gran benefici i utilitat al Patrimoni Reial. També suplicava que considerant la situació i la important despesa que representava l'edificació i el proveïment d'una farga se li reduís el cens que estava obligat a pagar al Patrimoni Reial: "*ha sercat y investigat en dits districtes den del dia se li feu la mercé fins ara avent perso cavat y minat en varias parts y gastat molts centenars de ducats quedant per ex respecte molt empenÿat y fet la mofa de tota dita ciutat de Gerona, e com lo dit Golart ne hage trobat mes que menas de ferro desitjant que aparega alguna cosa de sos treballs (...) sia necessari lo poder fer y tenir fargas y altres enginys aptes per (...) posar en deguda forma ditas menas sent axi que pera deso se ofereixen exorbitants gastos y treballs, ja per la edificacio (...), com per la conservacio (...) com per no averi en aquellas circunferencias (...) llenÿas ni carbons sent tant contingent la perdua y no ser possible fent ditas fargas y lo poder pagar (...) la decima part de la mena que feu V.S^a y Real Concell reservarse en favor del Patrimoni Real (...) y una farga sia administrada, o, treballada per tanta gent quasi irrecional, que vist se assimila, ä un caos veu (...) impossible poder aportar lo recto compte de dit mineral (...) de ferro com V.S^a ordena y lo introduirse fargas de ferro en las circunferencias de dita ciutat y parrochia redundaria (...) en favor y utilitat del Real Patrimoni de Sa Magestat (...) per raho que se atacaria lo anar a comprar tantas quantitats de ferro al Rossellò y*

⁷ ACA (= Arxiu de la Corona d'Aragó), Reial Patrimoni, BGC, volums, 89, fol. 78.

altres regnes estrangers y quasi enemichs (...) y quedaria lo diner y comersos á la provincia y (...) guanyaria lo Patrimoni Real mes de vint per cent (...) de ferro que per las fabricas reals se gasta per raho dels interesos se pagan nolits y altres gastos y perills se offereixen (...). Per tant (...) suplica (...) dit Joseph Golart sie servit reduirli la corresponcio de la decima de las menas (...) a un cens moderat (...) y que pera (...) posar en deguda forma ditas menas de ferro pogan ell y als seus alrededor de dita ciutat de Gerona (...) fer y construir qualsevols fargas, y altres enginys (...) privative á qualsevol altre persona y valerse de las aigues de qualsevols rius i rieras i torrents y pogan fer qualsevols rechs y resclosas per la conducció de dita aigua passant per terras de altre pagant los danys“.

Aprovada la sol·licitud, Golart començà a construir una farga a la vora del riu Ter al terme de Vilanna, dins l'àrea concedida anteriorment per buscar minerals.

El setembre de 1683, Golart presentà una quarta instància a la Batllia General de Catalunya. Sol·licitava llicència per construir un hostel i vendre comestibles. Golart exposà com a argument la necessitat i la dificultat que tenia per obtenir queviures per als treballadors que estaven construint aleshores la farga i també la necessitat de disposar en un futur de queviures per a la manutenció dels fargaires i la resta de treballadors quan la farga fos acabada i en funcionament. Defensà que això no sols era necessari pel fet que Vilanna era lluny de Girona i no disposava de cap tipus d'establiment per poder adquirir aliments per al servei de la farga sinó que un establiment d'aquest tipus també seria d'utilitat pública. Demanava, a més, que li fos concedida la llicència de manera privativa i per un preu mòdic⁸: *“E com per la continuació de dita fàbrica de farga, y après per lo progrès y continuació (...) sia precisa la ocupació de gran número de gent, y a consideració de la obra que se espera resultar de aquella, se atraurá molt concurs de forcites (estrangers, gent de fora) en dita farga, que uns y altres tindran necessitat de viurer per las personas cavalcaduras y carruatges, y des de lo dit terreno, de la Gerona cerca de dos lleugas, y en dit lloch de Vilana no i aja hostel, fleca, taverna, ni altra aparato de revendaria, ni gavella ahont pogan acudir per subvenirse en sos aliments, tant los que treballaran en la constructió de dita farga, com los que après acistirán a la operatió y purificatió del ferro que comensaran en dita farga, de tal manera, que tant per los dits obradors es necessari y en concideratió del comers que se espera atraurá la dita farga, será molt útil a la cosa pública, sens fer dany a la*

⁸ ACA, Reial Patrimoni, BGC, volums, 88, fol. 121.

universitat de dit lloc de Vilanna, que en la circumferencia o circumvelacions de dita farga, hi hage la asistencia de ostal, taverna, fleca, carniceria, gavella, ahont se pugan recullir los comersans, y ab llur diner, uns y altres, troben los aliments necessaris per ells llurs cavalcaduras y carruatges (...). Per tant y altrament, dit Joseph Golart per ser convenient a la cosa pública y necessari (...) suplica ésserli concedida o establerta, per si y per los seus, perpetua llicencia y facultat (...) fer y fabricar y tenir una fleca, taverna, hostal, carniceria y gavella (...) y puga vendra (...) a tots los que voldran anar a comprar pa, vi, oli, carn, ordi, civada, faves, bacallá, tonyina, sardines y tot altre género de peix salat, aiguardent, tabaco y demás concernent que ens semblants gavellas se acostuma de vendrer (...) ab expressa privatió y prohibitió, que altra persona alguna no puga tenir semblant fleca, taverna, hostal, carniceria ni gavella, ni puga vendre a la menuda cosa alguna de les dalt dites, a mitja lleuga alrededor de dita farga, offerint per dita llicencia o establiment un mòdich perpetuo cens annual al Real Patrimoni, ab la entrada ben vista, segons la qualitat del negoci, com ho espera de la conmisseratió de Vostra Senyoria, donantli los despatxs convenientes, segons estil y en semblants cosas faedors“.

El batlle general de Catalunya, Ramon d'Oms i de Santa Pau, concedí l'establiment demanat. El preu per dita concessió fou de 100 sous d'entrada i 10 sous de cens anual.

No hem trobat cap document que ens permeti assegurar que Josep Golart posés alguna farga en funcionament.

El dia 1 de març de l'any 1764 es concedí a Pere Verdier, comerciant de Vilanova d'Olmes, bisbat de Mirapeix del regne de França, permís per buscar mena i per establir una farga a Vilanna⁹: *"Facultad de hacer i construir una farga, o, fragua de hierro en el termino de Vilanna del Corregimiento de Gerona, y sacar mena en el citado termino de Vilanna, y en los de San Miguel de Selrà y San Daniel, ambos del mismo Corregimiento, pagando a los dueños los daños que ocurriesen para dichos fines y usar y valerse de las aguas del rio Ter"*. El cens a pagar era de 16 lliures anuals.

El juny d'aquest mateix any 1764 a Pere Verdier el negoci no li anava tan bé com esperava. Com veurem detalladament més endavant, es veié precisat a buscar un soci capitalista per fer front als problemes econòmics que se li presentaven. Aquest soci fou Esteve Anglada.

⁹ ACA, Reial Patrimoni, BGC, volums, 452, 1 de març de 1764.

ASSOCIACIÓ DE VERDIER AMB ANGLADA

La distància que separa Vilanna de l'Espà, i per tant Verdier d'Anglada, ens fa suposar l'existència, entre ells, d'una coneixença prèvia, que explicaria l'estreta relació i col·laboració que mantingueren i l'origen de la relació entre les dues fargues.

El novembre de 1762 sabem que Verdier era a Bellver de Cerdanya. Josep Cavalleria, clavetaire, li arrendà per sis anys (fins el 1769) el seu martinet¹⁰. Sembla evident que aquest arrendament no s'arribà a realitzar. És molt probable que Verdier i Esteve Anglada, que també tenia negocis i relació amb fargues a la Cerdanya i concretament a Bellver, establissin en aquesta població i en aquesta època algun contacte.

El dia 3 d'agost d'aquell estiu de l'any 1764 Verdier, ja associat a Anglada, demanà una ampliació de la facultat que tenia concedida per buscar mena¹¹.

En el document exposà que havia gastat molts diners en una farga que tenia mig construïda i que tota la mena que havia trobat era de mala qualitat: *"Havent construït al present la major part de la casa de la farga i siquia i buscat mena de ferro, Havent gastat per la seva construcció i exploracions 1500 lliures, i feta la prova del ferro en la farga de Sant Llorenç de Cerdans, ha experimentat que el ferro de la dita mena es trenca fàcilment i és de mala qualitat, de forma que li seria necessari renunciar a l'establiment pel cens de 160 rals que pagava"*. Per aquesta circumstància i per no perdre tot el que ja havia invertit en l'edificació de la farga, sol·licità renunciar a aquest establiment i obtenir una ampliació o nova concessió per buscar mena de qualitat *"en els termes d'Anglès, la Sella i Sant Gregori del mateix corregiment (...) pagant els danys que ocasioni l'explotació"*. En el cas de trobar vernís¹² també demanava poder-lo explotar: *"pagant la desena part al Reial Patrimoni"*.

Com és habitual, rebuda la sol·licitud i per evitar perjudicis a tercers, el fiscal escoltà alguns testimonis (comparegueren Salvi Molins de Llambilles de 70 anys i Rafel Prunés de Garriguella de 29 anys) que declararen no conèixer inconvenients i per tant a favor de Verdier.

L'intendent General, vist l'informe favorable, atorgà la facultat ampliativa sol·licitada (i en donà compte a l'Administració General de Rendes de pólvora i perdigons).

¹⁰ ACCE, Notarials, Josep Tresserra Nadal, 1762, fol. 484.

¹¹ ACA, Reial Patrimoni, BGRP, núm. 8, Y.

¹² Vernís: mot equivalent a plom (que s'extreia de la galena), d'alt valor ja que s'utilitzava per a la fabricació de bales i perdigons i per al vidriat de la ceràmica.

El dia 1 de gener de 1765, recordem, els fargaires de l'Espà anaren per primera vegada a la farga de Vilanna.

El 14 de març d'aquest mateix any, Esteve Anglada va sol·licitar establiment per usar l'aigua del riu Ter al seu pas per Vilanna, ampliant la concessió atorgada anteriorment a Verdier i també va sol·licitar llicència per construir un molí fariner a prop de la farga¹³.

Aquesta sol·licitud ens resulta molt interessant per tota la informació addicional que Anglada aportà en la relació que féu dels fets anteriors: *“con escritura publica que passó ante Vizente Simon escrivano publico y mayor de la Intendencia al primero de marzo mil setecientos sessenta y quatro V.S. se sirvió hazer establecimiento â favor de Pedro Verdier (...) de la facultad de hazer y construir una fragua (...) y de hazer las azequias y resclosa en el rio Ther y balerse de las aguas de el, que discurren por el dicho termino (...) y para buscar y traer mena de hierro (...) â censo de ciento y sesenta reales anuales con entrada de trescientos reales, que fueron efectivamente pagados como consta del dicho establecimiento que para en la Intendencia”*.

El document segueix amb l'exposició d'un important i aclaridor fet ja esmentat: la cessió per part de Verdier a Anglada, de la meitat de tots els drets d'establiment que posseïa, per fer front i solucionar el problema econòmic que patia. A canvi d'aquesta cessió, compartirien a parts iguals les despeses necessàries per finalitzar i posar en funcionament la farga de Vilanna: *“Pedro Verdier con otro auto que passo ante Joseph Ribas y Granés notario publico de número de Barcelona en veinte y tres junio de dicho año mil setecientos sessenta y quatro hizo agnición de buena fee y reconocio â favor del suplicante Anglada de la mitad de todos los derechos que en virtud de dicho establecimiento havia adquiridos para buscar menas y hazer dicha fragua, y demas oficinas baxo los pactos estipulados en dicho auto, el primero fue de que vendra â cargo de dicho Anglada y Verdier, pagar iguales partes annualmente en el dia tres de marzo el dicho censo y en haver de contribuir en los gastos para hazer y construir la dicha fragua, resclosa, azequias, casa, minas para buscar mena, compras de terrenos y demas necessario para dar curso â dicha fragua, con la obligacion de pagar la mitad de todos los dichos gastos el referido Anglada, y la otra mitad el nombrado Verdier”*. Verdier s'obligà a donar compte de les 511 lliures i 10 sous que Anglada li lliurà, per pagar obres ja fetes i d'altres que s'havien de fer encara a la farga.

¹³ ACA, Reial Patrimoni, BGRP, núm. 8, Bb. I també: ACA, Reial Patrimoni, BGC, volums, 452, 14 de març de 1765.

La cessió de la meitat dels drets no solucionà o no fou suficient per resoldre la situació econòmica de Verdier, que fou incapaç d'aportar la part de capital que li pertocava. Davant dels requeriments d'Anglada i no trobant la manera d'obtenir els diners necessaris, el setembre de 1764 Verdier es va veure obligat a vendre a Anglada els drets que posseïa. Aquest acceptà per no perdre tots els diners que tenia invertits en aquesta farga: *“Despues de haver ya dicho Anglada desembolsado mucho dinero, que gastó en la compra de muchas maderas de robre, cal y otras cosas que juntas las partidas que (...) havia entonzes ya desembolsado (...) importavan la mitad, y aun mas de lo que le podia tocar ô pagar por su parte, instó por diferentes vezes al nominado Verdier sacasse dinero hasta tener igual cantidad (...) como era de su obligación para concluir dicha fragua, y respondiendó que no tenia ningun dinero, y que tampoco encontraba se los dejassen a censal ni â cambio, no obstante de haver hecho muchas diligencias se vió el suplicante precisado para no perder los muchos dineros havia ya gastado por razón de dicha fragua, casa y oficinas en acceptarle la venta con pacto de retro que (...) Verdier hizo i firmó en poder del referido escrivano Joseph Ribas en el dia tres de septiembre del año próximo pasado de la facultad de hazer dicha fragua, y de los derechos y acciones le competian (...) por el precio de mil libras ô por aquella cantidad que por su parte se gastaria para concluir-la”.*

Fins aquí la relació dels fets que Anglada va exposar com a preàmbul en la sol·licitud que presentà per obtenir ampliació del dret d'usar l'aigua i per construir un molí. En la sol·licitud pròpiament dita, justificà i argumentà la petició d'ambdues coses al·legant que si la farga deixava de treballar per qualsevol motiu, l'aigua li serviria per regar, però que igualment, amb la farga en funcionament, aquesta mateixa aigua, després de passar per la farga, podria donar força al molí fariner que sol·licitava construir una mica més enllà: *“Y pudiendo suceder que aun quando la fragua llegue â estar corriente esté algunos dias parada sin poder trabajar, assí por falta de mena, como por otro motivo; y en este caso no pudiendo servir la agua para dicha fragua podria servir para riego de las tierras del llano vulgo pla, de Vilanna; y bien donar assimismo despues de que la agua habra dado curso á la fragua, darla á un molino harinero que puede construirse más allá”.*

Anglada demanà que tenint en compte les moltes despeses que caldrien per a la construcció del molí se li apliqués un cens moderat: *“censo anual y entrada (...) moderados, â causa de un contingente el que pueda reportar utilidad alguna, y muy ciertos los crecidos gastos, que habrá de hacer en construir una nueva azequia para conducir la agua â tierras de dicho llano”.*

El preu que se li imposà fou de 20 lliures per l'entrada i 1 lliura anual com a cens.

El dia 29 de desembre d'aquest 1765, com hem dit, Miquel Masfarner, complint el que li manà Esteve, va anar a Vilanna acompanyat de traginers i matxos per organitzar el proveïment de mena i carbó i deixar-ho tot a punt per a la tornada dels fargaires. Els traginers s'hi quedaren fins el mes de febrer de 1766.

MÉS DADES SOBRE LA FARGA DE VILANNA. LA FARGA DE TRULLARS

Les obres a la farga que van solucionar el problema que impedia el seu funcionament acabaren el dia 18 de març de 1766. Els fargaires de l'Espà tornaren a Vilanna i la posaren en funcionament.

Les obres costaren 423 lliures, 7 sous i 6 diners moneda barcelonesa com sabem pel rebut que signà Eudald Forment (segons un document de l'any 1769) a favor d'Esteve Anglada¹⁴: *“per lo import de las obras fetas en lo principi de la quaresma del mil setcents seixanta y sinch per engiñar tirar los nivells fer las excavacions, traurer pedras fer parets y lo demes necessari en la sequia de la farga que dit Anglada te y posseheix en lo terme de Vilanna desde la entrada de la aigua en dita sequia fins un poch antes de encontrar la font den Aliu respecte de haverse tingut de enfundir mes lo terreno de dita sequia y pendrer la aigua mes amunt a causa de trobarse mes alt lo terreno, o, situacio de la farga que no la sequia y per est motiu no haver pogut arribar la aigua en dita farga sens enfundir mes lo terreno y fer parets, a una part y altre de dita sequia per sustenir lo terrer las quals obras, eo son import es com se segueix:*

Primo per sinchcents vint y sinch jornals de mestre fetes en dita obra ço es los tres cents jornals per ell y dos fadrins seus, y los demes per altres mestres que hi treballaren, a raho de deu sous per jornal doscentas seixanta duas lliuras y deu sous. Item per lo treball de tirar lo nivell y pendrer las ideas convenientes (...) vint y vuyt lliuras dos sous y sis diners. Item y finalment per doscentas vint y sinch quarteras de cals empleadas en las parets fetas en dita sequia a raho de sinch sous per quartera port i compra cent trenta duas lliuras quinse sous, totas las quals partidas presas en una importan las damunt ditas quatracentas vint y tres lliuras set sous y sis diners”.

¹⁴ ACCE, Notarials, Josep Tresserra Nadal, 1769, ff. 215-216.

Aquest document ja no cita a Verdier com a propietari: “*la farga que dit Anglada te y posseheix en lo terme de Vilanna*”.

Feta la relació i justificació de les despeses per les obres realitzades s’hi afegeix: “*sens compendrer en dita partida lo que Joseph Vilarò per compte de dit Anglada paga, a, molts manobras que treballavan en dita obra per fer escabacions, traurer pedra y portar sorra*”.

Tant la suma de diners com l’abast de les obres són considerables i sembla que anaren exclusivament a càrrec d’Esteve Anglada, que fou qui ordenà anar a cercar a Eudald Forment.

Les obres a la farga de Vilanna i la seva posada en marxa posterior coincideixen, l’any 1766, amb l’època de desavinences per la farga de l’Espà entre Esteve i el seu pare i germà, que es resolgueren el desembre de 1767 en la concòrdia ja esmentada.

Podem admetre que, a pesar de totes les dificultats, tant familiars com econòmiques, el negoci del ferro en terres gironines a Esteve no li anava malament o almenys podia assumir-ne el risc.

Quan ja feia gairebé un any que la farga de Vilanna funcionava, l’11 de maig de 1767, se li concedí a Esteve una nova ampliació de l’ús d’aigua per a construir una nova farga a prop de l’altra. Se li va concedir també la facultat en exclusiva de buscar mena. El preu a pagar fou de 2 sous anuals¹⁵: “*Facultad ampliativa de poder usar de las aguas del rio Ter no solo en el termino de Vilana, sino tambien para el curso de una fragua en el vezindado de Trullás en el termino de la villa de Anglés contiguo al de Vilana, Corregimiento de Gerona pudiendo construir un martinete de alargar hierro cerca de la misma fragua y darle curso de las citadas aguas con la privativa solamente por lo que mira a este martinete, y poder buscar mena de hierro en los terminos del lugar de Salrrá y San Daniel con la privativa tambien de que ningun otro en dicho termino pueda buscar dicha mena de hierro*”.

No hem trobat cap més documentació sobre aquesta farga de Trullars. No sabem si s’arribà a construir.

El 1769 Esteve Anglada va constituir i nomenar procurador seu a Josep Vilaró, que vivia a la farga de Vilanna des de l’any 1765 o 1766, i que suposem que n’era l’administrador¹⁶.

Per un plet (acta en poder de Vicente Gibert notari de Barcelona) que enfrontà a Esteve Anglada amb Francesc Benagues de Girona per l’ús de

¹⁵ ACA, Reial Patrimoni, BGC, volums, 452, 11 de maig de 1767.

¹⁶ ACCE, Notarials, Josep Tresserra Nadal, 1769, fol. 204.

l'aigua del riu Ter al seu pas per Vilanna, sabem que l'any 1779 el molí fariner i la farga de Vilanna estaven funcionant, i que Esteve seguia utilitzant l'aigua també per a regar¹⁷.

Sabem que Francesc Benagues, l'any 1764¹⁸ passà a posseir, per concessió reial, el domini d'un molí edificat en una terra de conreu de vint vessanes¹⁹ que limitava pel sud amb l'aiguadeix del riu Ter, prop de l'heretat Gri de la parròquia de Sant Gregori i que en pagava un cens anual de 20 sous.

En el plet esmentat de 1779, Francec Benagues demanava que fossin declarats nuls els dos establiments concedits a Anglada, tant el de l'any 1765 per usar l'aigua del riu Ter al seu pas per Vilanna com el de l'any 1767 de prendre aigua per una farga al terme de Trullars, perquè afirmava que aquests establiments vulneraven els seus drets. Benagues pretenia tenir dret de l'ús en exclusiva de tota l'aigua dels termes i parròquies de Vilanna i Bescanó fins a la resclosa dels molins de Girona. No volia l'aigua només per al molí fariner que tenia en funcionament sinó també per a altres usos que li semblessin convenients.

Presentava com a prova un document del 13 de juliol de 1682 en el qual se li concedia la facultat de reedificar un molí en el terme de Sant Llorenç de Bescanó i de prendre tota l'aigua, tant la de Vilanna com la de Bescanó.

Esteve Anglada negà el valor del document presentat afirmant que aquest dret concedit anteriorment a Benagues havia prescrit.

En la resolució del dit plet se sentencià que Esteve mantindria el dret d'utilitzar l'aigua per a ús de la farga i per regar, però perdria el dret d'utilitzar-la per al molí fariner, que hauria de prendre l'aigua, a partir de la resolució, de fora del districte de Vilanna.

LA FARGA DE LES ENCIES

Per un document del 24 de maig de 1787²⁰ sabem que Josep Vilaró, habitant de Vilanna, que havia estat o era encara factor de la farga d'aquest lloc, volgué edificar una farga en un lloc que considerà molt apropiat dins

¹⁷ ACA, Reial Patrimoni, BGRP, núm. 1, L.

¹⁸ ACA, Reial Patrimoni, BGRP, volums, 376, fol. 140.

¹⁹ Vessana: mesura pròpia d'algunes comarques gironines (Gironès, Empordà i La Selva). Una vessana equivalia a 900 canes quadrades, o sigui a 2187,4 metres quadrats.

²⁰ ACCE, Notarials, Domènec Martí Sicart, 1787, fol. 66.

del terme de les Encies (lloc proper a les Planes d'Hostoles, a la Garrotxa). Vilaró, per manca de capital per realitzar aquest projecte i potser també per altres motius, hagué de buscar socis. Es creà una companyia formada per Anton Anglada, habitant de Llívia i nebot d'Esteve, Anton Batlle, comerciant de Montlluís, regne de França, Joan Vidal, comerciant de Barcelona i ell.

Joan Vidal com a soci i en nom de tots, gestionà i obtingué, el 10 de juny de l'any 1785, de Raymunda d'Olmera i Bensi, vídua de Pedro Bensi, que fou cònsol de la República de Gènova, domiciliada a Barcelona²¹, la llicència d'usar l'aigua del terme per 100 lliures barceloneses d'entrada i 3 lliures de cens anual (com consta en un document de l'agost d'aquest mateix any)²², és a dir la facultat d'utilitzar les aigües de la riera d'Amer, des del gorg de les Claposes, limitades a llevant pel terme d'Encies, i a ponent pel terme de Sant Cristòfol de les Planes, fins al gorg de Santa Margarida, per a la farga de ferro que volien edificar al costat de l'esmentada riera.

Joan Vidal també s'encarregà, l'any 1787, se suposa que un cop assegurats tots els recursos indispensables (aigua, mena i bosc), de fer les gestions per obtenir la llicència per edificar la farga, martinet i hostel que demanaven i que es concedí per 200 reals d'ardits d'entrada i 10 sous de cens anual per a la farga i martinet i 10 sous més anuals per a l'hostal: *"Com se haja projectat erigir, y plantar una farga pera fabricar ferro en lo terme de las Ansias de dit corregiment de Gerona, junt ab son martinet pera estirarlo, y demes oficinas conduhents a dita fabrica, junt ab un hostel per lo abast de las vituallas als fabricants, interventors i demes aplicats al trafech i comers de ella, qual paratge y sa comoditat ha descubert Joseph Vilaró, y manifestà als referits Anglada, Batlle y Vidal pera que formantse entre tots una companyia ajudasen a dit Vilaró al consabut levantament de dita fabrica (...) haventse acordat las respectivas condiciones se dona principi á la empresa, mediant lo alcansar los títols y llicencia corresponents dels duenyos de las ayguas y superioritat competent per lo qual se encabesa, y encarrega al nomenat Joan Vidal, com en efecte logra en son nom propi (per á obs de la fins ara oculta companyia) establiment de las ayguas li feu, y firma dona Raymunda de Olmera Y Bensi viuda ab escritura en poder de Francisco Comellas notari public*

²¹ Els Olmera eren una antiga família de la noblesa rural catalana amb patrimoni a les Planes, les Encies, Anglès i la Ciutat de Girona, entre altres llocs. A la dita Raimunda d'Olmera li pertanyia el dret sobre l'aigua com a successora de Ramon d'Olmera i de Desprat, el seu germà, domiciliat a la Cellera de Sant Cristòfol de les Planes, Corregiment de Girona. A ell li pertanyia per establiment fet al seu favor atorgat el 22 d'abril de 1762 per l'Intendent General de Catalunya per un cens de 1 lliura anual.

²² ACA, Reial Patrimoni, BGRP, volums, 377, fol. 437.

universitat de dit lloc de Vilanna, que en la circumferencia o circumvelacions de dita farga, hi hage la asistencia de ostal, taverna, fleca, carniceria, gavella, ahont se pugan recullir los comersans, y ab llur diner, uns y altres, troben los aliments necessaris per ells llurs cavalcaduras y carruatges (...). Per tant y altrament, dit Joseph Golart per ser convenient a la cosa pública y necessari (...) suplica ésserli concedida o establerta, per si y per los seus, perpetua llicencia y facultat (...) fer y fabricar y tenir una fleca, taverna, hostal, carniceria y gavella (...) y puga vendra (...) a tots los que voldran anar a comprar pa, vi, oli, carn, ordi, civada, faves, bacallá, tonyina, sardines y tot altre género de peix salat, aiguardent, tabaco y demás concernent que ens semblants gavellas se acostuma de vendrer (...) ab expressa privatió y prohibitió, que altra persona alguna no puga tenir semblant fleca, taverna, hostal, carniceria ni gavella, ni puga vendre a la menuda cosa alguna de les dalt dites, a mitja lleuga alrededor de dita farga, offerint per dita llicencia o establiment un mòdich perpetuo cens annual al Real Patrimoni, ab la entrada ben vista, segons la qualitat del negoci, com ho espera de la commiseratió de Vostra Senyoria, donantli los despatxs convenientes, segons estil y en semblants cosas faedors“.

El batlle general de Catalunya, Ramon d'Oms i de Santa Pau, concedí l'establiment demanat. El preu per dita concessió fou de 100 sous d'entrada i 10 sous de cens anual.

No hem trobat cap document que ens permeti assegurar que Josep Golart posés alguna farga en funcionament.

El dia 1 de març de l'any 1764 es concedí a Pere Verdier, comerciant de Vilanova d'Olmes, bisbat de Mirapeix del regne de França, permís per buscar mena i per establir una farga a Vilanna⁹: *"Facultad de hacer i construir una farga, o, fragua de hierro en el termino de Vilanna del Corregimiento de Gerona, y sacar mena en el citado termino de Vilanna, y en los de San Miguel de Selrà y San Daniel, ambos del mismo Corregimiento, pagando a los dueños los daños que ocurriesen para dichos fines y usar y valerse de las aguas del rio Ter"*. El cens a pagar era de 16 lliures anuals.

El juny d'aquest mateix any 1764 a Pere Verdier el negoci no li anava tan bé com esperava. Com veurem detalladament més endavant, es veié precisat a buscar un soci capitalista per fer front als problemes econòmics que se li presentaven. Aquest soci fou Esteve Anglada.

⁹ ACA, Reial Patrimoni, BGC, volums, 452, 1 de març de 1764.

ASSOCIACIÓ DE VERDIER AMB ANGLADA

La distància que separa Vilanna de l'Espà, i per tant Verdier d'Anglada, ens fa suposar l'existència, entre ells, d'una coneixença prèvia, que explicaria l'estreta relació i col·laboració que mantingueren i l'origen de la relació entre les dues fargues.

El novembre de 1762 sabem que Verdier era a Bellver de Cerdanya. Josep Cavalleria, clavetaire, li arrendà per sis anys (fins el 1769) el seu martinet¹⁰. Sembla evident que aquest arrendament no s'arribà a realitzar. És molt probable que Verdier i Esteve Anglada, que també tenia negocis i relació amb fargues a la Cerdanya i concretament a Bellver, establissin en aquesta població i en aquesta època algun contacte.

El dia 3 d'agost d'aquell estiu de l'any 1764 Verdier, ja associat a Anglada, demanà una ampliació de la facultat que tenia concedida per buscar mena¹¹.

En el document exposà que havia gastat molts diners en una farga que tenia mig construïda i que tota la mena que havia trobat era de mala qualitat: *"Havent construït al present la major part de la casa de la farga i siquia i buscat mena de ferro, Havent gastat per la seva construcció i exploracions 1500 lliures, i feta la prova del ferro en la farga de Sant Llorenç de Cerdans, ha experimentat que el ferro de la dita mena es trenca fàcilment i és de mala qualitat, de forma que li seria necessari renunciar a l'establiment pel cens de 160 rals que pagava"*. Per aquesta circumstància i per no perdre tot el que ja havia invertit en l'edificació de la farga, sol·licità renunciar a aquest establiment i obtenir una ampliació o nova concessió per buscar mena de qualitat *"en els termes d'Anglès, la Sella i Sant Gregori del mateix corregiment (...) pagant els danys que ocasioni l'explotació"*. En el cas de trobar vernís¹² també demanava poder-lo explotar: *"pagant la desena part al Reial Patrimoni"*.

Com és habitual, rebuda la sol·licitud i per evitar perjudicis a tercers, el fiscal escoltà alguns testimonis (comparegueren Salvi Molins de Llambilles de 70 anys i Rafel Prunés de Garriguella de 29 anys) que declararen no conèixer inconvenients i per tant a favor de Verdier.

L'intendent General, vist l'informe favorable, atorgà la facultat ampliativa sol·licitada (i en donà compte a l'Administració General de Rendes de pólvora i perdigons).

¹⁰ ACCE, Notarials, Josep Tresserra Nadal, 1762, fol. 484.

¹¹ ACA, Reial Patrimoni, BGRP, núm. 8, Y.

¹² Vernís: mot equivalent a plom (que s'extreia de la galena), d'alt valor ja que s'utilitzava per a la fabricació de bales i perdigons i per al vidriat de la ceràmica.

El dia 1 de gener de 1765, recordem, els fargaires de l'Espà anaren per primera vegada a la farga de Vilanna.

El 14 de març d'aquest mateix any, Esteve Anglada va sol·licitar establiment per usar l'aigua del riu Ter al seu pas per Vilanna, ampliant la concessió atorgada anteriorment a Verdier i també va sol·licitar llicència per construir un molí fariner a prop de la farga¹³.

Aquesta sol·licitud ens resulta molt interessant per tota la informació addicional que Anglada aportà en la relació que féu dels fets anteriors: *“con escritura publica que passó ante Vizente Simon escrivano publico y mayor de la Intendencia al primero de marzo mil setecientos sessenta y quatro V.S. se sirvió hazer establecimiento â favor de Pedro Verdier (...) de la facultad de hazer y construir una fragua (...) y de hazer las azequias y resclosa en el rio Ther y balerse de las aguas de el, que discurren por el dicho termino (...) y para buscar y traer mena de hierro (...) â censo de ciento y sesenta reales anuales con entrada de trescientos reales, que fueron efectivamente pagados como consta del dicho establecimiento que para en la Intendencia”*.

El document segueix amb l'exposició d'un important i aclaridor fet ja esmentat: la cessió per part de Verdier a Anglada, de la meitat de tots els drets d'establiment que posseïa, per fer front i solucionar el problema econòmic que patia. A canvi d'aquesta cessió, compartirien a parts iguals les despeses necessàries per finalitzar i posar en funcionament la farga de Vilanna: *“Pedro Verdier con otro auto que passo ante Joseph Ribas y Granés notario publico de número de Barcelona en veinte y tres junio de dicho año mil setecientos sessenta y quatro hizo agnición de buena fee y reconocio â favor del suplicante Anglada de la mitad de todos los derechos que en virtud de dicho establecimiento havia adquiridos para buscar menas y hazer dicha fragua, y demas oficinas baxo los pactos estipulados en dicho auto, el primero fue de que vendra â cargo de dicho Anglada y Verdier, pagar iguales partes annualmente en el dia tres de marzo el dicho censo y en haver de contribuir en los gastos para hazer y construir la dicha fragua, resclosa, azequias, casa, minas para buscar mena, compras de terrenos y demas necessario para dar curso â dicha fragua, con la obligacion de pagar la mitad de todos los dichos gastos el referido Anglada, y la otra mitad el nombrado Verdier”*. Verdier s'obligà a donar compte de les 511 lliures i 10 sous que Anglada li lliurà, per pagar obres ja fetes i d'altres que s'havien de fer encara a la farga.

¹³ ACA, Reial Patrimoni, BGRP, núm. 8, Bb. I també: ACA, Reial Patrimoni, BGC, volums, 452, 14 de març de 1765.

La cessió de la meitat dels drets no solucionà o no fou suficient per resoldre la situació econòmica de Verdier, que fou incapaç d'aportar la part de capital que li pertocava. Davant dels requeriments d'Anglada i no trobant la manera d'obtenir els diners necessaris, el setembre de 1764 Verdier es va veure obligat a vendre a Anglada els drets que posseïa. Aquest acceptà per no perdre tots els diners que tenia invertits en aquesta farga: *“Despues de haver ya dicho Anglada desembolsado mucho dinero, que gastó en la compra de muchas maderas de robre, cal y otras cosas que juntas las partidas que (...) havia entonzes ya desembolsado (...) importavan la mitad, y aun mas de lo que le podia tocar ô pagar por su parte, instó por diferentes vezes al nominado Verdier sacasse dinero hasta tener igual cantidad (...) como era de su obligación para concluir dicha fragua, y respondiendó que no tenia ningun dinero, y que tampoco encontraba se los dejassen a censal ni â cambio, no obstante de haver hecho muchas diligencias se vió el suplicante precisado para no perder los muchos dineros havia ya gastado por razón de dicha fragua, casa y oficinas en aceptarle la venta con pacto de retro que (...) Verdier hizo i firmó en poder del referido escrivano Joseph Ribas en el dia tres de septiembre del año próximo pasado de la facultad de hazer dicha fragua, y de los derechos y acciones le competian (...) por el precio de mil libras ô por aquella cantidad que por su parte se gastaria para concluir-la”*.

Fins aquí la relació dels fets que Anglada va exposar com a preàmbul en la sol·licitud que presentà per obtenir ampliació del dret d'usar l'aigua i per construir un molí. En la sol·licitud pròpiament dita, justificà i argumentà la petició d'ambdues coses al·legant que si la farga deixava de treballar per qualsevol motiu, l'aigua li serviria per regar, però que igualment, amb la farga en funcionament, aquesta mateixa aigua, després de passar per la farga, podria donar força al molí fariner que sol·licitava construir una mica més enllà: *“Y pudiendo suceder que aun quando la fragua llegue â estar corriente esté algunos dias parada sin poder trabajar, assí por falta de mena, como por otro motivo; y en este caso no pudiendo servir la agua para dicha fragua podria servir para riego de las tierras del llano vulgo pla, de Vilanna; y bien donar assimismo despues de que la agua habra dado curso á la fragua, darla á un molino harinero que puede construirse más allá”*.

Anglada demanà que tenint en compte les moltes despeses que caldrien per a la construcció del molí se li apliqués un cens moderat: *“censo anual y entrada (...) moderados, â causa de un contingente el que pueda reportar utilidad alguna, y muy ciertos los crecidos gastos, que habrá de hacer en construir una nueva azequia para conducir la agua â tierras de dicho llano”*.

El preu que se li imposà fou de 20 lliures per l'entrada i 1 lliura anual com a cens.

El dia 29 de desembre d'aquest 1765, com hem dit, Miquel Masfarnet, complint el que li manà Esteve, va anar a Vilanna acompanyat de traginers i matxos per organitzar el proveïment de mena i carbó i deixar-ho tot a punt per a la tornada dels fargaires. Els traginers s'hi quedaren fins el mes de febrer de 1766.

MÉS DADES SOBRE LA FARGA DE VILANNA. LA FARGA DE TRULLARS

Les obres a la farga que van solucionar el problema que impedia el seu funcionament acabaren el dia 18 de març de 1766. Els fargaires de l'Espà tornaren a Vilanna i la posaren en funcionament.

Les obres costaren 423 lliures, 7 sous i 6 diners moneda barcelonesa com sabem pel rebut que signà Eudald Forment (segons un document de l'any 1769) a favor d'Esteve Anglada¹⁴: *“per lo import de las obras fetas en lo principi de la quaresma del mil setcents seixanta y sinch per engiñar tirar los nivells fer las excavacions, traurer pedras fer parets y lo demes necessari en la sequia de la farga que dit Anglada te y posseheix en lo terme de Vilanna desde la entrada de la aigua en dita sequia fins un poch antes de encontrar la font den Aliu respecte de haverse tingut de enfundir mes lo terreno de dita sequia y pendrer la aigua mes amunt a causa de trobarse mes alt lo terreno, o, situacio de la farga que no la sequia y per est motiu no haver pogut arribar la aigua en dita farga sens enfundir mes lo terreno y fer parets, a una part y altre de dita sequia per sustenir lo terrer las quals obras, eo son import es com se segueix:*

Primo per sinchcents vint y sinch jornals de mestre fetes en dita obra ço es los tres cents jornals per ell y dos fadrins seus, y los demes per altres mestres que hi treballaren, a raho de deu sous per jornal doscentas seixanta duas lliuras y deu sous. Item per lo treball de tirar lo nivell y pendrer las ideas convenientes (...) vint y vuyt lliuras dos sous y sis diners. Item y finalment per doscentas vint y sinch quarteras de cals empleadas en las parets fetas en dita sequia a raho de sinch sous per quartera port i compra cent trenta duas lliuras quinse sous, totas las quals partidas presas en una importan las damunt ditas quatracentas vint y tres lliuras set sous y sis diners”.

¹⁴ ACCE, Notarials, Josep Tresserra Nadal, 1769, ff. 215-216.

Aquest document ja no cita a Verdier com a propietari: “*la farga que dit Anglada te y posseheix en lo terme de Vilanna*”.

Feta la relació i justificació de les despeses per les obres realitzades s’hi afegeix: “*sens compendrer en dita partida lo que Joseph Vilarò per compte de dit Anglada paga, a, molts manobras que treballavan en dita obra per fer escabacions, traurer pedra y portar sorra*”.

Tant la suma de diners com l’abast de les obres són considerables i sembla que anaren exclusivament a càrrec d’Esteve Anglada, que fou qui ordenà anar a cercar a Eudald Forment.

Les obres a la farga de Vilanna i la seva posada en marxa posterior coincideixen, l’any 1766, amb l’època de desavinences per la farga de l’Espà entre Esteve i el seu pare i germà, que es resolgueren el desembre de 1767 en la concòrdia ja esmentada.

Podem admetre que, a pesar de totes les dificultats, tant familiars com econòmiques, el negoci del ferro en terres gironines a Esteve no li anava malament o almenys podia assumir-ne el risc.

Quan ja feia gairebé un any que la farga de Vilanna funcionava, l’11 de maig de 1767, se li concedí a Esteve una nova ampliació de l’ús d’aigua per a construir una nova farga a prop de l’altra. Se li va concedir també la facultat en exclusiva de buscar mena. El preu a pagar fou de 2 sous anuals¹⁵: “*Facultad ampliativa de poder usar de las aguas del rio Ter no solo en el termino de Vilana, sino tambien para el curso de una fragua en el vezindado de Trullás en el termino de la villa de Anglés contiguo al de Vilana, Corregimiento de Gerona pudiendo construir un martinete de alargar hierro cerca de la misma fragua y darle curso de las citadas aguas con la privativa solamente por lo que mira a este martinete, y poder buscar mena de hierro en los terminos del lugar de Salrrá y San Daniel con la privativa tambien de que ningun otro en dicho termino pueda buscar dicha mena de hierro*”.

No hem trobat cap més documentació sobre aquesta farga de Trullars. No sabem si s’arribà a construir.

El 1769 Esteve Anglada va constituir i nomenar procurador seu a Josep Vilaró, que vivia a la farga de Vilanna des de l’any 1765 o 1766, i que suposem que n’era l’administrador¹⁶.

Per un plet (acta en poder de Vicente Gibert notari de Barcelona) que enfrontà a Esteve Anglada amb Francesc Benagues de Girona per l’ús de

¹⁵ ACA, Reial Patrimoni, BGC, volums, 452, 11 de maig de 1767.

¹⁶ ACCE, Notarials, Josep Tresserra Nadal, 1769, fol. 204.

l'aigua del riu Ter al seu pas per Vilanna, sabem que l'any 1779 el molí fariner i la farga de Vilanna estaven funcionant, i que Esteve seguia utilitzant l'aigua també per a regar¹⁷.

Sabem que Francesc Benagues, l'any 1764¹⁸ passà a posseir, per concessió reial, el domini d'un molí edificat en una terra de conreu de vint vessanes¹⁹ que limitava pel sud amb l'aiguadeix del riu Ter, prop de l'heretat Gri de la parròquia de Sant Gregori i que en pagava un cens anual de 20 sous.

En el plet esmentat de 1779, Francec Benagues demanava que fossin declarats nuls els dos establiments concedits a Anglada, tant el de l'any 1765 per usar l'aigua del riu Ter al seu pas per Vilanna com el de l'any 1767 de prendre aigua per una farga al terme de Trullars, perquè afirmava que aquests establiments vulneraven els seus drets. Benagues pretenia tenir dret de l'ús en exclusiva de tota l'aigua dels termes i parròquies de Vilanna i Bescanó fins a la resclosa dels molins de Girona. No volia l'aigua només per al molí fariner que tenia en funcionament sinó també per a altres usos que li semblessin convenients.

Presentava com a prova un document del 13 de juliol de 1682 en el qual se li concedia la facultat de reedificar un molí en el terme de Sant Llorenç de Bescanó i de prendre tota l'aigua, tant la de Vilanna com la de Bescanó.

Esteve Anglada negà el valor del document presentat afirmant que aquest dret concedit anteriorment a Benagues havia prescrit.

En la resolució del dit plet se sentencià que Esteve mantindria el dret d'utilitzar l'aigua per a ús de la farga i per regar, però perdria el dret d'utilitzar-la per al molí fariner, que hauria de prendre l'aigua, a partir de la resolució, de fora del districte de Vilanna.

LA FARGA DE LES ENCIES

Per un document del 24 de maig de 1787²⁰ sabem que Josep Vilaró, habitant de Vilanna, que havia estat o era encara factor de la farga d'aquest lloc, volgué edificar una farga en un lloc que considerà molt apropiat dins

¹⁷ ACA, Reial Patrimoni, BGRP, núm. 1, L.

¹⁸ ACA, Reial Patrimoni, BGRP, volums, 376, fol. 140.

¹⁹ Vessana: mesura pròpia d'algunes comarques gironines (Gironès, Empordà i La Selva). Una vessana equivalia a 900 canes quadrades, o sigui a 2187,4 metres quadrats.

²⁰ ACCE, Notarials, Domènec Martí Sicart, 1787, fol. 66.

del terme de les Encies (lloc proper a les Planes d'Hostoles, a la Garrotxa). Vilaró, per manca de capital per realitzar aquest projecte i potser també per altres motius, hagué de buscar socis. Es creà una companyia formada per Anton Anglada, habitant de Llívia i nebot d'Esteve, Anton Batlle, comerciant de Montlluís, regne de França, Joan Vidal, comerciant de Barcelona i ell.

Joan Vidal com a soci i en nom de tots, gestionà i obtingué, el 10 de juny de l'any 1785, de Raymunda d'Olmera i Bensi, vídua de Pedro Bensi, que fou cònsol de la República de Gènova, domiciliada a Barcelona²¹, la llicència d'usar l'aigua del terme per 100 lliures barceloneses d'entrada i 3 lliures de cens anual (com consta en un document de l'agost d'aquest mateix any)²², és a dir la facultat d'utilitzar les aigües de la riera d'Amer, des del gorg de les Claposes, limitades a llevant pel terme d'Encies, i a ponent pel terme de Sant Cristòfol de les Planes, fins al gorg de Santa Margarida, per a la farga de ferro que volien edificar al costat de l'esmentada riera.

Joan Vidal també s'encarregà, l'any 1787, se suposa que un cop assegurats tots els recursos indispensables (aigua, mena i bosc), de fer les gestions per obtenir la llicència per edificar la farga, martinet i hostel que demanaven i que es concedí per 200 reals d'ardits d'entrada i 10 sous de cens anual per a la farga i martinet i 10 sous més anuals per a l'hostal: *"Com se haja projectat erigir, y plantar una farga pera fabricar ferro en lo terme de las Ansias de dit corregiment de Gerona, junt ab son martinet pera estirarlo, y demes oficinas conduhents a dita fabrica, junt ab un hostel per lo abast de las vituallas als fabricants, interventors i demes aplicats al trafech i comers de ella, qual paratge y sa comoditat ha descubert Joseph Vilaró, y manifestà als referits Anglada, Batlle y Vidal pera que formantse entre tots una companyia ajudasen a dit Vilaró al consabut levantament de dita fabrica (...) haventse acordat las respectivas condiciones se dona principi á la empresa, mediant lo alcansar los títols y llicencia corresponents dels duenyos de las ayguas y superioritat competent per lo qual se encabesa, y encarrega al nomenat Joan Vidal, com en efecte logra en son nom propi (per á obs de la fins ara oculta companyia) establiment de las ayguas li feu, y firma dona Raymunda de Olmera Y Bensi viuda ab escritura en poder de Francisco Comellas notari public*

²¹ Els Olmera eren una antiga família de la noblesa rural catalana amb patrimoni a les Planes, les Encies, Anglès i la Ciutat de Girona, entre altres llocs. A la dita Raimunda d'Olmera li pertanyia el dret sobre l'aigua com a successora de Ramon d'Olmera i de Desprat, el seu germà, domiciliat a la Cellera de Sant Cristòfol de les Planes, Corregiment de Girona. A ell li pertanyia per establiment fet al seu favor atorgat el 22 d'abril de 1762 per l'Intendent General de Catalunya per un cens de 1 lliura anual.

²² ACA, Reial Patrimoni, BGRP, volums, 377, fol. 437.

de nº de dita ciutat de Barcelona á deu de juny de mil setcents vuitanta sinch, (...) y consecutivament altre establiment a favor del mateix Vidal fet per lo il·lustre Sr Intendent del present Principat de Catalunya en actes del Tribunal de la Batllia General actuari Vicens Gibert notari public y real de nº de la mateixa ciutat á vint del mes de mars proxim passat per la erecció de la sobredita farga, martinet y hostal”.

Aconseguits tots els requisits, es constituí la companyia amb els pactes següents:

- L'import del capital necessari es repartí en cinc parts iguals. Els beneficis o pèrdues es repartirien segons la participació de cada soci. Anglada i Batlle n'assumiren conjuntament tres cinquenes parts, és a dir una cinquena part i mitja cada un. Vidal i Vilaró, les dues cinquenes parts restants, és a dir una cinquena part cada un. Els edificis i la resta de pertinences quedaven de propietat comuna i indivisa.

- Donat que Vilaró no pogué dipositar la part de capital que li corresponia, aquesta fou aportada pels tres socis restants conjuntament. Cap d'ells podria retirar els diners invertits fins que hi hagués a la companyia el fons suficient per a cobrir les despeses que permetrien el funcionament de la farga.

- Cada soci podria recobrar del fons els diners que havia avançat, per pagar despeses diverses per tirar endavant la companyia abans de la formació d'aquesta.

- Vilaró no percebria cap benefici fins que Anglada, Batlle i Vidal haguessin recuperat els diners que havien dipositat per cobrir la seva part, i fins que en el fons comú hi quedés la cinquena part de capital que li corresponia.

- En el cas que algun dels socis volgués vendre o alienar la seva part, l'empresa es reservava el dret de fadiga²³. Si la companyia no tingués interès en comprar-la, aleshores aquest dret passaria a qualsevol dels altres socis.

- Es convingué que s'elegiria el factor o administrador de la farga per majoria. Qualsevol dels socis podria demanar-li quan volgués l'estat dels comptes, i aquell tindria l'obligació de mostrar-los. Només en el cas que es trobessin, vistos els comptes, indicis de frau, desfalc o malversació de diners, el factor podria ser destituït immediatament. En els altres casos o circumstàncies, s'hauria d'avisar els altres socis per valorar la conveniència o no de la destitució.

²³ El dret de prelatió anomenat fadiga donava dret a quedar-se amb un bé o propietat igualant la millor oferta feta al seu propietari.

- L'últim pacte acordava la necessitat de trobar-se almenys una vegada a l'any tots plegats per passar comptes. Si no aconseguien trobar un lloc i una data que anessin bé a tots, es trobarien a la farga l'últim dia del mes d'agost amb l'assistència dels qui poguessin anar-hi. El primer dia de setembre es passarien els comptes i es prendrien acords que haurien d'acceptar els qui no hi haguessin assistit, excepte en el cas que es descobrissin errors de suma o frau que farien necessària una revisió.

Amb aquests pactes aprovaren, ratificaren i confirmaren la creació de la companyia.

Desconeixem si aquesta farga arribà a funcionar i, si fou així, quin va ser el seu futur.

CONCLUSIONS

Fins aquí la informació que hem trobat i recollit en el transcurs del treball d'investigació que estem duent a terme sobre l'elaboració del ferro al Berguedà i comarques veïnes.

No ha estat el nostre objectiu presentar un estudi sobre la farga de Vilanna, sinó comunicar una informació documental que contribueixi al coneixement actual i faciliti recerques futures. També ens ha interessat aportar les notes històriques que hem trobat sobre altres fargues situades en terres gironines. I finalment, com hem dit al començament, hem volgut donar a conèixer l'estreta relació que va existir, malgrat la distància, entre la farga de Vilanna i la de l'Espà.

Març de 2016

de nº de dita ciutat de Barcelona á deu de juny de mil setcents vuitanta sinch, (...) y consecutivament altre establiment a favor del mateix Vidal fet per lo il·lustre Sr Intendent del present Principat de Catalunya en actes del Tribunal de la Batllia General actuari Vicens Gibert notari public y real de nº de la mateixa ciutat á vint del mes de mars proxim passat per la erecció de la sobredita farga, martinet y hostal”.

Aconseguits tots els requisits, es constituí la companyia amb els pactes següents:

- L'import del capital necessari es repartí en cinc parts iguals. Els beneficis o pèrdues es repartirien segons la participació de cada soci. Anglada i Batlle n'assumiren conjuntament tres cinquenes parts, és a dir una cinquena part i mitja cada un. Vidal i Vilaró, les dues cinquenes parts restants, és a dir una cinquena part cada un. Els edificis i la resta de pertinences quedaven de propietat comuna i indivisa.

- Donat que Vilaró no pogué dipositar la part de capital que li corresponia, aquesta fou aportada pels tres socis restants conjuntament. Cap d'ells podria retirar els diners invertits fins que hi hagués a la companyia el fons suficient per a cobrir les despeses que permetrien el funcionament de la farga.

- Cada soci podria recobrar del fons els diners que havia avançat, per pagar despeses diverses per tirar endavant la companyia abans de la formació d'aquesta.

- Vilaró no percebria cap benefici fins que Anglada, Batlle i Vidal haguessin recuperat els diners que havien dipositat per cobrir la seva part, i fins que en el fons comú hi quedés la cinquena part de capital que li corresponia.

- En el cas que algun dels socis volgués vendre o alienar la seva part, l'empresa es reservava el dret de fadiga²³. Si la companyia no tingués interès en comprar-la, aleshores aquest dret passaria a qualsevol dels altres socis.

- Es convingué que s'elegiria el factor o administrador de la farga per majoria. Qualsevol dels socis podria demanar-li quan volgués l'estat dels comptes, i aquell tindria l'obligació de mostrar-los. Només en el cas que es trobessin, vistos els comptes, indicis de frau, desfalc o malversació de diners, el factor podria ser destituït immediatament. En els altres casos o circumstàncies, s'hauria d'avisar els altres socis per valorar la conveniència o no de la destitució.

²³ El dret de prelació anomenat fadiga donava dret a quedar-se amb un bé o propietat igualant la millor oferta feta al seu propietari.

- L'últim pacte acordava la necessitat de trobar-se almenys una vegada a l'any tots plegats per passar comptes. Si no aconseguien trobar un lloc i una data que anessin bé a tots, es trobarien a la farga l'últim dia del mes d'agost amb l'assistència dels qui poguessin anar-hi. El primer dia de setembre es passarien els comptes i es prendrien acords que haurien d'acceptar els qui no hi haguessin assistit, excepte en el cas que es descobrissin errors de suma o frau que farien necessària una revisió.

Amb aquests pactes aprovaren, ratificaren i confirmaren la creació de la companyia.

Desconeixem si aquesta farga arribà a funcionar i, si fou així, quin va ser el seu futur.

CONCLUSIONS

Fins aquí la informació que hem trobat i recollit en el transcurs del treball d'investigació que estem duent a terme sobre l'elaboració del ferro al Berguedà i comarques veïnes.

No ha estat el nostre objectiu presentar un estudi sobre la farga de Vilanna, sinó comunicar una informació documental que contribueixi al coneixement actual i faciliti recerques futures. També ens ha interessat aportar les notes històriques que hem trobat sobre altres fargues situades en terres gironines. I finalment, com hem dit al començament, hem volgut donar a conèixer l'estreta relació que va existir, malgrat la distància, entre la farga de Vilanna i la de l'Espà.

Març de 2016